

Biljana Žikić

POEZIJA JE JEZIK MANJINE

„Ne radi se o tome da ne razumeš arapski.

Ti ne razumeš

Poeziju”

(Yolanda Castaño: *A poesia é unha lingua minorizada*)

Poeziju teško razumeju vlastodršci i zakonodavci. Inače ne bi za južnoslovenske manjine u Sloveniji smislili tako nepoetički, administrativno-birokratski, suvoparni izraz: *narodne zajednice pripadnika naroda bivše SFRJ u Republici Sloveniji*. Svakako je originalniji naziv onaj koji se primio u narodu za sve koji potiču iz bivše Jugoslavije – *čefuri*. Ova etiketa nekada je bila izrazito pežorativna i označavala ljude koji su manje obrazovani, manje civilizovani, manje vaspitani, manje materijalno situirani, manje rafiniranog ukusa za umetnosti, a od viška imaju samo samopouzdanje, bezobrazluk i bahatost. Danas ovaj naziv više nema tako negativan prizvuk i često se koristi i kao pozitivan atribut, zahvaljujući mladima i njihovom jeziku koji zna da na duhovit način preuzme, prisvoji i okrene sebi u korist okoštale i zastarele jezičke izraze i može čak i odlično poslužiti za opunomoćenje pripadnika manjina.

Međutim, zvanični jezik države, koji se ogleda kroz propise, zakone i odredbe, ni dan-danas nije uspeo da se promeni. Jedini dokument koji pominje manjinske zajednice bivše Jugoslavije u Sloveniji, to jest Albance, Bošnjake, Crnogorce, Hrvate, Makedonce i Srbe jeste Deklaracija Republike Slovenije o položaju narodnih zajednica pripadnika naroda bivše SFRJ u Republici Sloveniji, usvojena u slovenačkom Parlamentu daleke 2011. godine koja je trebalo da bude tek uvod u konkretne pozitivne promene. Bilo je potrebno mnogo truda, rada i upornosti, pre svega prof. dr Vere Kržišnik Bukić i drugih da ova deklaracija ugleda svetlost dana i da se ovim manjinama prizna makar pravo na postojanje. To je daleko od prava manjina koja su garantovana Ustavom i međunarodnim sporazumima, i koja uživaju italijanska i mađarska manjina, a to su pre svega škola i mediji na maternjim jezicima, kao i poseban Ured vlade za narodnosti koji sufinansira delovanje krovnih organizacija manjina, radijske i televizijske emisije u okviru javne Radiotelevizije Slovenija i dvojezičnost u određenim opštinama. Za manjinske zajednice bivše Jugoslavije nema ničega od nabrojanog, pa ni dvojezičnosti, čak ni tamo gde bi je prirodno moglo biti, npr. da prodavačica u supermarketu ili službenik u javnoj upravi govori sa strankom na njegovom maternjem jeziku ako taj jezik zna, ili da majka s detetom može bez straha od ljutih pogleda i komentara da razgovara na javnom mestu na svom maternjem jeziku. Ili da naglasak koji se prirodno čuje kada Južnosloveni govore slovenački ne izaziva reakcije od oduševljenja „kako dobro govorite slovenački”, do zgražavanja „zar niste mogli da naučite jezik”.

Svakodnevne situacije u kojima se prepoznaje da je odnos prema južnoslovenskim manjinama drugačiji od odnosa prema ustavno priznatim manjinama ili onima koji dolaze iz evropskih država česta

su pojava. Taj specifični, dominantni narativ sigurno je potpomognut državnim neprepoznavanjem ovih manjina, kao i internalizacijom osobina koje im se dodeljuju u samim manjinskim zajednicama, ali teško da se može samo time objasniti. Najjednostavnije objašnjenje bilo bi da svaka nacija ima svoje „čefure“, odnosno neke zajednice, kulture, jezike kojima pripisuje niži društveni status od svog. I obično su oni stacionirani južnije. Nešto komplikovanije objašnjenje bi zahtevalo uvid u traumatične i tragične istorijske i političke događaje, kao što je suživot u bivšoj zajedničkoj državi i raspad države u ratu. Tu svakako spada i događaj koji do danas nije ni razjašnjen ni zaključen i niko za njega nije ni odgovarao, a to je brisanje više od 25.000 ljudi (većinom pripadnika naroda bivše Jugoslavije) iz registra stanovništva koje je izvela slovenačka država na početku svoje samostalnosti.⁵

Ova specifična pozicija jugoslovenskih manjina u Sloveniji mogla bi biti izazov za istraživače različitih usmerenja, posebno zato što doseljavanje u Sloveniju sa područja bivše zajedničke države i dalje intenzivno traje. Ljudi se doseljavaju uglavnom zbog ekonomskih razloga, boljeg pravnog uređenja, većih karijernih mogućnosti i veće sigurnosti svakodnevnog života. Procenjuje se da u Sloveniji živi više od 200.000 stanovnika koji su rođeni u nekoj od država bivše Jugoslavije. Ako dodamo i pripadnike generacija koje su rođene u Sloveniji u imigrantskim porodicama, kao i migrantske i sezonske radnike koji većinom dolaze sa Balkana i druge grupe, kao što su studenti, dolazimo do priličnog broja stanovnika Slovenije koji imaju bliske veze sa državama nastalim na području bivše Jugoslavije.

⁵ Izbrisani lahko odškodnino zahtevajo le do 18. 6. 2017. *Mirovni inštitut*, 23. 11. 2016. Splet.

Tačni podaci o tome koliko se pojedinci udružuju u različita društva zasnovana na etničkoj ili jezičkoj osnovi ne postoje, ali s obzirom na veliki broj kulturno-umetničkih društava (samo srpska zajednica broji oko četrdeset registrovanih društava), očigledno postoji potreba da se deluje kroz zajedničke nevladine organizacije i udruženja. Razlozi su očuvanje jezika i stvaranje na maternjem jeziku, očuvanje folklorâ i narodnih igara, različite zajedničke kulturne manifestacije ili jednostavno druženje. Radi se o amaterskim udruženjima koja funkcionišu na osnovu entuzijazma svojih članova.

Prvi i glavni razlog malog dometa kulturnih društava, niske profesionalnosti i ekonomskog statusa svakako je odsustvo državnog ulaganja u razvijanje kulture i jezika ovih manjina. Jedini konkurs namenjen ovim manjinama izdaje Javni sklad RS za kulturne dejavnosti gde se sufinansira isključivo amaterski rad i čija su sredstva iz godine u godinu sve niža. Ove godine su zbog pandemije sredstva još niža i društva su takoreći bez osnovnih sredstava za rad. Međutim, ono što sada u kriznoj situaciji vidimo, samo je jasnija slika stanja koje je već godinama na manjinskoj nevladinoj sceni, a to je finansijska i kadrovska pothranjenost i nemogućnost da se izađe iz „amaterskih” okova. Samim tim, program društava uglavnom ostaje na nivou tradicionalnih oblika kulturnog delovanja što podrazumeva insistiranje na onim elementima kulture koji se smatraju izvornim i tradicionalnim i koji su u dominantnom diskursu jedini prihvatljivi što dovodi do „izmišljanja tradicije” i „folklorizacije identiteta” (Đorđević Crnobrnja 2010: 83–98).⁶ Osim državnog neulaganja u razvoj kultura ovih

⁶ Đorđević Crnobrnja, Jadranka (2010): „Iz Beograda sam”: Prilog proučavanju etničkog identiteta Srba u Sloveniji. *Srbi v Sloveniji, Slovenci v Srbiji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 83–98.

manjina, razlog za loše stanje na manjinskoj kulturno-društvenoj sceni jesu i mediji.

Da li država brine o manjinama, možemo proveriti na osnovu tri faktora: delovanja manjinskih medija, pristupa manjina centralnim medijima i reprezentacije manjina, odnosno izveštavanja medija o temama koje su za manjine važne (Petković 2002).⁷ Iako više društava izdaje časopise i/ili ima internet portale, teško možemo reći da to zadovoljava potrebe za manjinskim medijima. Sredstva koja društva dobiju od jedinog pomenutog konkursa su tako mala da ne omogućuju kontinuirano objavljivanje niti angažovanje novinara. Zato su uglavnom ograničeni na predstavljanje samog društva, njegovih članova, fotografije sa folklornih manifestacija i slično. Posledično vlada malo interesovanja za te medije i u samim zajednicama, a kamoli u široj javnosti. Manjinski „mediji” su tako marginalizovani i ghettoizovani: zatvoreni unutar svojih društava i osuđeni na životarenje. Država tretira medije manjina kao „spomenare” amaterskih društava (slično pčelarskom ili lovačkom društvu sa kojima manjinska društva, s obzirom na državna ulaganja, imaju isti status).

Alternativni ljubljanski Radio Študent je jedina radijska stanica koja kontinuirano emituje emisije na jezicima naroda bivše Jugoslavije koje kreiraju i produkuju, odnosno u celini pripremaju pripadnici zajednicâ, i to u okviru manjinskih društava ili u tesnoj saradnji s njima (aktuelne emisije su Kontrola leta, Mali granični prijelaz, kao i ranije emitovane emisije Podalpski selam, S vjetrom u leđa, Viza za budućnost). Iako je otvaranje prostora Radio Študenta za manjinske emisije hvale vredno, ostaju problemi, a to su: ograničenost ovog radija na Ljubljani, nedovoljna učestalost, odnosno dužina ovih programa (npr. Kontrola leta se emituje svake druge subote

⁷ Petković, Brankica (2002): Koliko medijev manjšinam? *Medijska preža* 14: 48–49.

po sat vremena), kao i činjenica da je to jedini radio na kome je u Sloveniji uopšte moguće govoriti pred mikrofonom na jeziku ovih ili bilo kojih drugih manjina osim italijanskog, mađarskog i romskog. U tom smislu, aktuelni zakon koji nalaže da javni/medijski govor bude preveden, odnosno sinhronizovan na slovenački jezik, ne uzima u obzir postojanje manjinskih zajednica ni njihove potrebe da imaju radijski program na svojim jezicima.

Radiotelevizija Slovenija emituje dve emisije namenjene manjinama bivše Jugoslavije. Radijska emisija Sami naši emituje se od 2016. godine svake srede na Radiju Slovenija. Emisija je namenjena zajednicama Jugoslavije ali njihovi jezici mogu da se čuju tek minimalno ispod sinhronizacije spikera koji čitaju prevod. Jezik se doduše može čuti, zbog prirode televizijskog medija koji dozvoljava titlove, u televizijskoj emisiji NaGlas! koja se emituje svake druge subote. Kao veliki problem koji sigurno utiče i na kvalitet programa javlja se prekarnost većine novinara i novinarki koji realizuju emisije i stalni strah od ukidanja emisija jer finansiranje nije trajno rešeno i svake godine zavisi od odluka onih koji vode nacionalnu radio-televiziju. Put do umeštanja ovih emisija u program RTV-a bio je dugotrajan, trnovit i težak. Rezultat je borbe i istrajnosti mnogih na manjinskoj i medijskoj sceni Slovenije, a pre svega Brankice Petković, Admira Baltića, kao i manjinskih društava poput Exyumaka.

Manjine su u većinskom medijskom prostoru predstavljene kao homogene grupe, s jedne strane nevidljive (asimilovane), s druge strane, kroz stereotipizovani pogled većine. Medijske reprezentacije utvrđuju društveni konsenzus, stereotipe, predrasude i ideologije u javnom prostoru i istovremeno ih proizvode. One utiču na svakodnevni govor, međusobne odnose i život pripadnika manjina. Iako se struktura doseljenika poslednjih decenija prilično izmenila tako

da je sve više stručnjaka, intelektualaca i visoko obrazovnih profesionalaca i dalje je u medijskim reprezentacijama najprisutniji „južnjak”, „čefur”, „bosanac” kao neko ko teško govori slovenački, ljubitelj je „lakih nota” i obavlja najmanje plaćene poslove najnižeg društvenog statusa. Kako bi se odbranili od tog bremena predrasuda i stereotipa, „novi” doseljenici pokušavaju da pokažu kako „nisu svi takvi” i „kako su oni drugačiji”, pa se tako u tom neprestanom nastojanju da se slovenačkoj većini pokažu drugačijim, vrlo često udaljuju od realnosti manjina u Sloveniji. „Uspešnost” i viđenost tako postaju i sve prisutniji kriterijumi za medijsko predstavljanje u manjinskim emisijama, kao i za udruživanja u društva. Manjine nisu homogene celine, već ljudi različitih starosti, političkih opredeljenja, socijalnih statusa, obrazovanja, kulturnih ukusa i zato uređivati program (ili voditi manjinsko društvo) pre svega mora da pretpostavlja iskustvo manjine i stalno preispitivanje novinarskog rada i uredničke politike kao i razvijenu svest da se program stvara u korist zajednice. Manjinski programi ne bi trebalo da odgovaraju na potrebe i želje prosečnih slovenačkih gledalaca i tržišta, već na potrebe i želje manjina zbog kojih i postoje. Posebno u situaciji kada manjine nemaju svoje medije preko kojih bi posredovale ono što je za njih važno.

Stereotipi na kojima medijski programi, turističke agencije, preduzeća koja, na ovaj ili onaj način, posluju sa Balkanom, a i pojedini pripadnici manjina i manjinska udruženja rado plove, su tzv. pozitivni stereotipi koji odslikavaju kolonijalni pogled na Balkan, orijentalizaciju, idealizaciju „egzotičnog drugog”, „plemenitog divljaka”. U tom stereotipnom narativu, pripadnici manjina bivše Jugoslavije bliži su prirodi i nagonu, divlji, iracionalniji, seksualniji, bliži telu, gurmani, pa odatle i popularne pozicije rezervisane za njih: folklorni ples, pevanje, sport, kulinarstvo, humor. Česta je orijental-

izacija i egzotikacija bivše Jugoslavije i na području kulture. Pozitivni stereotipi su primamljivi jer pojednostavljaju stvari, ljudi ih vole i mogu dobro da prodaju šta god treba prodati, a zapravo nisu ništa bolji od negativnih stereotipa jer homogenizuju čitave grupe ljudi i onemogućavaju heterogene glasove i drugačije viđenje jugoslovenskog kulturnog prostora. Kad detaljnije pogledamo, radi se o perpetuiranju čuvenih viceva o Jugoslovenima u različitim oblicima i za različite potrebe. Od Bosanca se na primer očekuje da bude smešan, pa su tako i zaista najpoznatiji Bosanci u Sloveniji komičari, a najprodavanije knjige bosanskih autora obiluju humorom. Postoje opšta mesta izgrađena na predrasudama i stereotipima koja samo treba zauzeti pa je zato ova strategija najlakši put za ostvarenje prepoznatljivosti ili profita.

Često okrenuti isključivo tradiciji, mnoga društva i pojedinci ne izlaze iz okvira u kojima obitava uvrežena dijaspora i ne skreću sa opštih mesta koje im je propisala država, koju im oblikuju mediji i koje od njih očekuju drugi (gledaoci, čitaoci, kupci, publika, prijatelji, sredina...). Međutim, pozicija pripadnika manjine pre svega podrazumeva poziciju kritike i emancipatornu moć jer su to osnovni potencijali koje donosi privilegovani pogled sa strane nekoga ko je i insajder i autsajder (ima pogled na društvo i iznutra i izvana). Najbolji primer da je moguće delovanje u smeru povezivanja manjinskog delovanja s javnim interesom je nedeljnik *Novosti* koji je izašao na kioske u Hrvatskoj u januaru 2010. i uključio deo novinarske ekipe čuvenog nedeljnika *Feral Tribune*. U sadašnjoj formi *Novosti* su nastale kao rezultat konceptualne nadgradnje manjinskog medija u opšteinformativni nedeljnik unutar uspostavljenog institucionalnog okvira Srpskog narodnog vijeća u Hrvatskoj. *Novosti* su otvorene, kritične, nezavisne, analitične po uredničkom opredeljenju i stvaraju prostor slobode, posvećenosti, tolerancije i

različitosti. Tako je manjinski medij izašao iz manjinskog geta i postao deo opšteg medijskog prostora, primer nezavisnog i istraživačkog novinarstva i takođe primer kako udružiti elemente manjinske politike i emancipatorne medijske politike (Petković 2016).⁸

Pripadnost, koja je istovremeno i nepripadnost, plodno je tlo za kritičko, nezavisno i autonomno mišljenje i delovanje. Međutim, da bi se oslobodio takav emancipatorski potencijal, potrebno je radikalno promeniti medijsku politiku prema manjinskim medijima u Sloveniji i tretirati ih kao svoju obavezu prema temeljnim demokratskim vrednostima, a ne kao nužno zlo kome se dodeljuje milostinja. Usko shvaćeno kulturno-političko delovanje u okviru društava treba raširiti na saradnju, ne samo s drugim etničkim manjinama, već i sa svim marginalizovanim grupama (radnici, migranti sa Bliskog Istoka, LGBT zajednice) i ponuditi platformu za naučnu, kulturnu, društvenu, političku kritiku, za aktivistički i analitički pristup manjinskom pitanju i za međukuturno povezivanje koje neće biti zasnovano na pokroviteljstvu, stereotipiziranju ili kratkoročnim tržišnim i projektnim zahtevima. Upravo u tom prostoru razumevanja, saosećanja i solidarnosti, koji je prepleten različitim jezicima i kulturama, prožet potencijalom za stvaranje novih i alternativnih veza, otvoren za kreaciju i invenciju novih puteva povezivanja, skrivena je poezija. Za taj drugačiji jezik treba imati dovoljno hrabrosti, smelosti, znanja i želje da bismo ga otkrili i negovali u korist svih nas, ne samo manjina, već i celog društva.

BILJANA ŽIKIĆ, doktorica medijskih študij, urednica portala SKC Danilo Kiš in oddaje Kontrola leta na Radiu Študent, je bila gostinja Južnoslovenskega večera 23. oktobra 2018.

⁸ Petković, Brankica (2016): *Anti-sistem ili Kako spasiti novinarstvo: pozitivni primjeri zaštite medijskog integriteta*. Ljubljana: Mirovni inštitut.